

STANE GRANDA¹

Spektorski in usoda njegove *Zgodovine socialne filozofije*

Izvleček: Evgen V. Spektorski (1875–1951) je na podlagi svojih predavateljskih izkušenj na varšavski, kijevski, praški, beograjski in ljubljanski univerzi podal monografski prikaz zgodovine družboslovnih idej, ki ga je dokončal najkasneje sredi leta 1931. Po prizadevanju pravnika in skladatelja Antona Lajovica ga je v svoj založniški program sprejela Slovenska matica. Knjigo, ki je nazadnje dobila naslov *Zgodovina socialne filozofije*, je potem v slovenskem prevodu Josipa Vidmarja v dveh zvezkih leta 1932 in 1933 tudi zares izdala. Naklada je bila visoka: 5000 (1. zvezek) oz. 4500 izvodov (2. zvezek). Spektorski je v svojem delu zagovarjal genetično obravnavo zgodovine družboslovne misli; slednjo je pojmoval kot zakladnico idej, ki vplivajo na človeško življenje. Poudarjal je pomen učinkovanja misli, saj so močnejše zaznamovale zgodovino kot znanstveno utemeljene študije in dokazovanja večnih resnic. Čeprav je bil Spektorski oster kritik marksizma – o njegovem samorazglašanju za znanstveni nazor, je sodil, da gre za navadno propagandno potezo –, v svojih analizah ni pristajal na dogmatična stališča.

Ključne besede: Spektorski, Evgen; ruski emigranti, zgodovina socialne filozofije, Slovenska matica

UDK: 929Spektorski E.V.

Spektorsky and the Fate of His *History of Social Philosophy*

Abstract: Evgeny V. Spektorsky (1875–1951) based his monograph, a survey of the history of social science ideas, on his teaching ex-

¹ Dr. Stane Granda je redni profesor na Univerzi v Novi Gorici. E-naslov: stane.granda@zrc-sazu.si.

perience at the universities of Warsaw, Kiev, Prague, Belgrade and Ljubljana. The manuscript, finished by mid-1931, was accepted for publication by the Slovenska Matica publishing house on the recommendation of Anton Lajovic, lawyer and composer. Entitled *The History of Social Philosophy*, it was translated into Slovenian by Josip Vidmar and published in two volumes in 1932 and 1933. The print run was high: 5,000 copies of Volume I and 4,500 copies of Volume II. Spektorsky argued for a genetic analysis of the history of social science thought, which he saw as a treasury of ideas influencing human life. He emphasised the impact of ideas because these had, in his view, left a deeper impact on the history of mankind than scientific studies or proofs of eternal truths. Although critical of Marxism, whose pretensions to a scientific world view he saw as a mere propaganda move, Spektorsky never accepted dogmatic views.

Key words: Spektorsky, Evgeny; Russian emigrants; history of social science; Slovenska Matica

Osebna izkušnja

S Spektorskim in njegovim delom sem se seznanil kot osnovnošolec. Sosedje – šlo je za ugledno zdravniško družino v Novem mestu – so pospravljali hišo. Na kupu raznovrstnih papirjev, ki so bili pripravljene za odvoz na smetišče, je bilo tudi nekaj precej izdelanih knjig. Njihova hči je bila neuspešna študentka prava. Med knjigami je bilo tudi delo Evgena Spektorskega *Zgodovina socijalne filozofije* v broširani obliki. Založbe Slovenska matica tedaj še nisem poznal. Sprva sem mislil, da gre za povojno prevodno propagiranje sovjetskih dosežkov. Še danes se spominjam knjige *Kako se kalio čelik*, ki

je bila tudi v tistem kupu. Že površno listanje po straneh pa mi je odkrilo, da gre pri Spektorskem za nekaj žlahtnega, mogoče celo prepovedanega – takšne literature je bilo v tistih letih kar nekaj –, zaradi česar sem knjigo odnesel domov in jo shranil. Pravzaprav sem jo skrila na podstrešje, kjer sem imel svoj skrivni kotiček. Po knjigi sem nekajkrat segel v gimnaziji, kjer pa z navajanjem avtorja nisem naletel na zanimanje. Učitelji povojne generacije Spektorskega niso poznali. Pozneje sem na fakulteti bolj izobražene kolege nekajkrat prosil za mnenje o njem. Dejansko ga je poznal samo eden od vprašanih, vendar ga je odklanjal – najprej zaradi njegovega nemarksizma, še bolj pa zaradi jasnosti in trdnosti stališč in ocen. Nekateri so tedaj za pravo znanost šteli samo tisto, kar so težko razumeli (ali sploh ne). Posamezni kolegi pa so mi bili hvaležni za opozorilo o knjigi, zlasti zato, ker so iz ust nekaterih profesorjev, ki sicer njenega avtorja niso omenjali, slišali nekatere njegove duhovite formulacije. Več mi je o Spektorskem pripovedoval profesor Vasilij Melik. Čeprav je študiral na filozofski fakulteti, je sodil med tiste ljubljanske študente – niso bili redki –, ki jih je ugled Spektorskega tako pritegnil, da so ga hodili poslušat na pravno fakulteto. Njegova predavanja so bila za zunanje študente svojevrsten nadstandard študija zgodovine. Iz njegovih pripovedovanj sem si zlasti zapomnil, da je Spektorski veljal za enega največjih profesorjev ljubljanske univerze. Predaval je na pamet. Številne citate iz del obravnavanih osebnosti je tudi vedno navajal na pamet, in to v jezikih, v katerih so bila originalna dela objavljena. Študentje, ki so citate preverjali, so bili dobesedno šokirani nad njihovo točnostjo.

Čas in prostor

Razpravljanje o profesorju Spektorskem zahteva večstransko analizo časa in prostora, v katerem je deloval. Poudariti moramo, da so bili naši predniki pred drugo svetovno vojno duhovno in znanstveno še

vedno ujeti v dunajski prostor; le posamezniki so ga nekoliko prekvasili s študijem v Pragi. Pa tudi ta je bil le varianta tistega, ki je imel središče v prestolnici razpadle dvojne monarhije. A za sleherno univerzo in nacionalno kulturo je že načeloma pomembno, da imata kar najširše duhovno zaledje oz. obzorje. V tem pogledu je bil prihod Rusov po prvi svetovni vojni v slovenski prostor izjemno dragocen. Še zdaleč ni bil samo intelektualna "začimba".

Najprej se bomo dotaknili slovenskih razmer po prvi svetovni vojni in nastanka slovenske univerze. Po svoje je izjemno tragično, da so Slovenci prihajali do najvišje znanstvene ustanove – zahteve po njej je slovensko narodno gibanje postavilo že v letih 1848 in 1849 – v času, ko je vse kazalo, da je ideja združene Slovenije, ki je postala najvišji politični cilj Slovencev v zgodovini, za vselej pokopana. Na podlagi določil tajnega Londonskega pakta Slovenija ni izgubila samo Goriške, Trsta in svojega dela Istre, ampak tudi precejšen kos Kranjske. Za ves ta izgubljeni prostor se je pozneje v ljudski govorici oprijela oznaka Primorska. Slovenija – prvič je tudi uradno nosila tako oznako – se je v Jugoslaviji znašla tudi praktično brez Koroške, slovenske dežele, ki jo lahko označujemo za zibelko ideje združene Slovenije. Koroška je zaradi nekdanjega obreda ustoličevanja vojvod v slovenščini dajala slovenski preteklosti historično-pravni pridih. Pridobljeno pa je bilo Prekmurje, ozemlje, poseljeno s Slovenci, ki so se vselej označevali s tem imenom. Doslej ni še nihče poizkusil tematizirati posledic vsega tega dogajanja na splošnem mentalitetnem področju. Pomen vprašanja enotnosti oz. ozemeljske in duhovne združenosti je v slovenskem zgodovinopisju še vedno podcenjen.

Zunanjepolitičnim težavam so se pridružile še notranje. Slovenija in slovenska univerza sta nastajali v času, ko nekaterim vplivnim pripadnikom slovenskega naroda ni bilo povsem jasno, ali bodo vsi problemi javnega življenja rešeni z nastankom Jugoslavije in z zamišljenim oblikovanjem jugoslovanskega naroda ali ne. Pri delu slo-

venske inteligence, ki se je štela za nekakšno samooklicano vodstvo slovenskega naroda, je prišlo do krize identitete, ki pa je bila predvsem izraz vihravosti časa in nepripravljenosti na nove razmere.

Kot smo že omenili, so si Slovenci že dolgo želeli svojo univerzo. Nanjo so se tudi pripravljali. Kar nekaj slovenskih akademikov je poskrbelo za lastno univerzitetno habilitacijo "na zalogo". Ključne univerze so bile pri tem Dunaj, Gradec, Praga in Zagreb. Čeprav so bili med habilitiranimi znanstveniki tudi izjemni, nekateri celo do danes nepreseženi strokovnjaki, pa se vendar ni mogoče otresti vtisa, da gre bolj ali manj za "ptičke enega gnezda" oz. ljudi "ene pevske šole", kar pa za univerzo, ki se mora spopadati s konkurenco v domovini in na mednarodnem področju, ni najbolj obetavno. Seveda ni mogoče tudi mimo jezikovnega problema, saj so Slovenci pričakovali, da bo nova univerza slovenska ne zgolj zaradi tega, ker bo na slovenskem ozemlju, temveč da bodo tudi predavanja v slovenščini. V celoti se ta pričakovanja niso izpolnila. Ne gre prezreti tudi dokaj razširjenega mnenja – dejansko nezaupanja do vsega novega –, da čas za slovensko univerzo še ni dozorel. Če bi poslušali takšne glasove, bi slovenske univerze še danes ne bilo. Drži pa, da vsaka ustanova – še posebej univerza – potrebuje čas, da dozori.

Prihod usposobljenih, izkušenih in priznanih ruskih univerzitetnih profesorjev v Ljubljano dobiva v tej luči povsem novo razsežnost. Gre za ljudi, ki so prihajali iz daljnega sveta (po tedanjih merilih), do katerega so mnogi čutili sicer velike simpatije, vendar pa te večinoma niso koreninile v globljem poznavanju ruskih razmer. Večina ruskih akademskih učiteljev, ki so prišli v Ljubljano, tudi ni bila ekskluzivno vpeta v specifično ruske razmere; med njimi so bili tudi posamezniki, ki so bili zelo povezani z intelektualnimi tokovi na zahodu. Prav z njimi se je mednarodni akademski svet močno približal slovenskemu prostoru, ki je imel velike ambicije, vendar pa je vse prevečkrat podlegel zatohlosti.

Ruski emigrantski profesorji pa so imeli s slovenskega stališča še eno pomembno značilnost: niso bili reprezentanti Beograda. V ljubljanski univerzi drugače kot nekateri profesorji iz jugoslovanske prestolnice niso videli nezaželenega in nepotrebnega tekmeča – nekakšnega “nezakonskega otroka” –, temveč intelektualni prostor, kjer se po izgubi domovine lahko ponovno uveljavijo in izkažejo svoj znanstveni potencial. Vsi tudi niso prihajali z ene univerze, zato ni bilo nevarnosti, da bi nova ljubljanska univerza v večji ali manjši meri postala nekakšna podružnica njihove nekdanje ruske. Jezik njihovih predavanj, tudi kadar ni bil slovenski, ampak rusko obarvana različica srbohrvaščine, ni mogel biti občuten kot vsiljevanje beograjskega centralizma in unitarizma; bil je pač posledica specifičnih razmer, ki so jih prinesli ruska revolucija, boljševiški državni udar, državljanska vojna in z vsem tem dramatičnim dogajanjem povezano politično izgnanstvo. Ruski profesorji so bili v bistvu prvi in najboljši vir za razmisleke in razprave o poteh ter stranpoteh boljševizma. Večina med njimi je bila politično orientirana izrazito protikomunistično, česar tudi niso skrivali. Kljub temu pa je presenetljivo, da doslej ni ne znan ne raziskan vpliv ruskih profesorjev na slovenski antikomunizem. To je toliko presenetljivejše zato, ker sta bila Bilimovič in Spektorski vrhunska strokovnjaka ne samo pri kritiki boljševiške prakse, marveč tudi v zavračanju teoretičnih osnov marksizma. Pri iskanju odgovora na vprašanje, zakaj ta segment slovenske intelektualne zgodovine ni proučen, moramo predvsem upoštevati izrazito liberalno orientiranost večine univerzitetnih profesorjev, ki je bila v svojem antiklerikalizmu pripravljena podpreti celo svoje nasprotnike komuniste in socialiste. Marsikateri od njih je svoje poslanstvo videl v nespravljivem nasprotovanju katolikom. Usoda Ivana Grafenauerja, ki kljub najboljšim kvalifikacijam ni mogel postati profesor na ljubljanski univerzi, najbolje ilustrira takratne slovenske akademske razmere, zlasti na filozofski fakulteti.

Upoštevati pa je treba še nekaj: večina ruskih profesorjev je ostala tudi zvesta pravoslavju in ni iskala stikov s Katoliško cerkvijo na Slovenskem. Zdi se, da se jih večina tudi ni otresla predsodkov proti njej. Tako se je odpovedala najmočnejšemu zavezništvu, ki bi si ga lahko pridobila za svoj protikomunizem. Po drugi strani tudi Katoliška cerkev v svojem antikomunizmu ni znala izrabiti velikega potenciala ruskih profesorjev. Nezaupanje in vzvišenost nad pravoslavni verniki sta bila očitno premočna. V Katoliški cerkvi na Slovenskem ekumenski duh – spomnimo se samo na prof. Franca Grivca in njegovo proučevanje solunskih bratov Cirila in Metoda – sicer ni bil neznan, vendar je bil njegov cilj predvsem prizadevanje za vrnitev “ločenih bratov” v skupni okvir. To pa za ruske profesorje ni moglo biti zanimivo.

Tudi slovenski liberalci večinoma niso iskali idejnih zaveznikov med ruskimi emigranti. Zdi se, da je bilo v njihovih vrstah – mislimo na akademsko sfero – nemalo zavisti zaradi ruskih profesorjev, ki so bili že uveljavljeni znanstveniki s priznanimi opusi na svojih področjih. Marsikdo je bil prepričan, da mu ta ali oni prišlek “odžira” mesto, na katero se je hotel “intabulirati”.

Evgen Spektorski je prišel v Ljubljano leta 1930. Sodi v t. i. skupino ukrajinskih univerzitetnih učiteljev, ki jo tvorijo poleg njega še Aleksander Dmitrijevič Bilimovič, Vladimir Geršonovič Drinfeld, Sergej Pavlovič Koroljov in Aleksander Vasiljevič Maklecov. Prvi je bil na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani že od leta 1920, zadnji od njih pa od leta 1926. Tu je od 1920 oz. 1921 deloval tudi Mihail Nikitič Jasinski, ki je bil pred umikom iz Rusije prorektor kijevske univerze. Zakaj njega ne uvrščajo med ukrajinske profesorje, ni jasno. Podrobnosti o tem, zakaj Spektorski ni ostal v Beogradu, marveč je prišel v Ljubljano, niso znane. Nedvomno pa se je tu – nemara tudi zaradi že prej prispelih rojakov – dobro znašel. Že leta 1932 je namreč izšel prvi del njegove knjige *Zgodovina socijalne filozofije*, ki obsega dobo

do začetka 19. stoletja. Naslednje leto je luč sveta zagledal še njej drugi del. Oba je iz ruskega jezika prevedel Josip Vidmar.

Knjiga in njena usoda

Rokopis obeh delov *Zgodovine* označuje avtor v *Predgovoru* za posledico oz. rezultat predavanj na petih univerzah – varšavski, kijevski, beograjski, praški in ljubljanski. Gre potemtakem v osnovi za klasičen univerzitetni učbenik, v katerem je profesor hotel v “splošno dostopni obliki” pokazati nastanek in razvoj evropske socialne filozofije? Da in ne. Po vsebini zagotovo, po izvedbi pa nikakor ne. Metodo pisanja oz. prikaza je Spektorski označil za genetično. Knjiga je bila izrecno namenjena širši, ne le univerzitetni javnosti, avtor pa si je želel, da bi ljudem pomagala razumevati probleme, s katerimi so se srečevali.² Iz dejstva, da je razmerje v obsegih obeh delov 3 : 2, pri čemer ima obdobje do 19. stoletja le tretjino manj prostora kot zadnje, zlahka vidimo, kje je Spektorski iskal vzroke za probleme svojega časa. Predgovoru sledi krajši uvod, kjer je sumarno predstavljen avtorjev pogled na filozofijo, družbo in zgodovino. Iz razdelka *Družba* lahko povzamemo, da je socialno filozofijo razumel kot prizadevanje za pojasnitev smisla družbe ali posameznih njenih plati. Naloga socialne filozofije je po njegovem “proučiti vse, kar eksistira in kar se dogaja v življenju[.]”³ To je predmet, ki ga raziskuje znanost. Kakor za vso preostalo filozofijo, se avtor zanima tudi za socialno, “ker vidi v njej življenjski pojav, kakor v vsem drugem”.⁴ Tovrstno proučevanje, ki uporablja zgodovinsko metodo, je zgodovina socialne filozofije. V samem izhodišču pa gre za del kulturne zgodovine. Socialne teorije se obravnavajo kot zgodovinski pojav – “kot delo dolge vrste generacij, ki so

² Spektorskij, 1932.

³ Prav tam, 17.

⁴ Prav tam.

prihajale druga za drugo in grmadile ideje”.⁵ Spektorskega so posebej zanimale ideje “dolgotrajnega in celo večnega pomena, ki so resnične v vsakem trenutku”.⁶ Te lahko po njegovi sodbi kdaj zaostajajo za zgodovinskim trenutkom, vendar je zaostalost pri njih “često zavedna in hotena”,⁷ drugič pa prehitevajo svoj čas in nastopajo kot predhodnice prihodnosti. Ideje je treba po mnenju Spektorskega proučevati po biografski metodi. Prav tako avtor pravi, da raziskovanje zaključuje tam, “kjer se šele začene delo za pravo formulacijo vprašanj”.⁸ Svoje uvodno razmišljanje sklepa z ugotovitvijo:

“[P]ri proučevanju zgodovine idej [je] najpametneje ne odklanjati nobene metode in ne proglašati nobene izmed njih za edino zveličavno. Treba je posvečati pozornost osebnostim filozofov, kajti brez njih ni filozofije, a prav tako tudi okoliščinam, duhovnim in družbenim, v katerih žive in delujejo, ki učinkujejo nanje, kakor učinkujejo tudi oni na okoliščine, in zoper katere se tudi neredko bore. Pri vsakem vzniku novih idej je koristno posvečati pozornost onemu resnično novemu, kar prinašajo, in tudi njihovi nadaljnji usodi.”⁹

Zdi se, da je ta misel močno vplivala na Frana Zwittera, saj je nekaj podobnega večkrat poudaril v svojih seminarjih. Domnevam, da je med našimi zgodovinarji prav on najpodrobneje poznal in preštudiral delo Spektorskega. Na vprašanje, zakaj ni bolj odkrito kazal navdušenja nad njim, si drznem domnevati, da ga je motilo predvsem njegovo emigriranje iz Slovenije po drugi svetovni vojni. Za takšna ravnanja Zwitter ni imel razumevanja.

⁵ Prav tam, 18.

⁶ Prav tam, 24.

⁷ Prav tam, 25.

⁸ Prav tam, 18.

⁹ Prav tam, 25.

Kot za Spektorskega značilno se mi zdi potrebno izpostaviti trditev, da “socijalna filozofija mnogo bolj vpliva na družbeno življenje kot socijalne vede”.¹⁰ Zanj so v družbi pomembnejše ideje, “ki jih sejejo v občinstvo filozofi in publicisti”,¹¹ kot pa ideje, do katerih se priključijo znanstveniki pri opazovanju in analizah življenja. Filozofi in publicisti zaradi svoje prepričevalnosti trdijo, da so njihove ideje znanstvene. Spektorski ob tem daje za primer Marxa in pravi: “Karol Marx je le zaradi večje prepričevalnosti trdil, da je njegov socializem ‘znanstven’. Ali Marx ni bil nikoli znanstvenik, marveč publicist in agitator.”¹² To svojo filozofsko oceno Spektorski končuje z mislijo: “Ali navzlic temu je njegov nauk učinkoval brezprimerno bolj nego prizadevanje tako imenovanih nemških katedrskih socialistov”,¹³ ki jim sam priznava znanstvenost. Temu uvodu sledijo potem razdelki, ki tematizirajo zgodovino od dobe helenske filozofije do časa “ruske zagonetke”, tj. sodobnosti. Posebno odliko dela je videti v časovni in prostorski vserezsežnosti. Drugače od mnogih pregledov, ki se praviloma omejujejo na zahodno in del srednje Evrope – le izjemoma še posamezne predele južne –, so v študiji Spektorskega najmanj enakovredno zastopani tudi nekateri Slovani, predvsem Rusi. Za manjše, “nezgodovinske narode” pa je avtor imel manj posluha.

Kako in zakaj se je Slovenska matica odločila za natis knjige *Zgodovina socijalne filozofije*, se da s pomočjo njenega arhiva dobro opisati. Leta 1930 je to ustanovo vodila skupina, ki jo lahko v idejnem smislu opredelimo kot izrazito levo. Predsednik je bil Dragotin Lončar, podpredsednik Izidor Cankar, tajnik Juš Kozak, blagajnik pa Josip Vidmar. Odborniki niso bili tako enobarvni, vendar to ni-

¹⁰ Prav tam, 16.

¹¹ Prav tam.

¹² Prav tam.

¹³ Prav tam, 16–17.

kakor ni bil osrednji problem. Slovensko matico so poleg nekaterih osebnih nasprotij, ki so tako ali tako stalnica intelektualnih združb – posamezniki so si dali neznansko veliko opravka s Francetom Kidričem –, zaposlovala predvsem razhajanja v pogledih na njen knjižni program. Nekateri so si želeli predvsem izvirnih slovenskih leposlovnih del, pri čemer so bili pripravljene sprejeti še nekaj prevodov iz svetovne literature, drugi pa so bili naklonjeni tudi strokovnim in znanstvenim besedilom, zaradi izdajanja katerih je Slovenska matica v 19. stoletju pravzaprav nastala. Res je, da je zaradi oblikovanja univerze njen pomen v tem smislu že nekoliko upadel, a še bolj je res, da se posamezniki njenemu znanstvenemu poslanstvu niso bili pripravljene odpovedati. Zlasti slovenski znanstveniki humanistične provenience v tistem času niso imeli zadostnih možnosti objavljanja. Tako je na seji Matičinega odbora 20. oktobra 1930 slavist Joža Glonar predlagal obnovitev *Zbornika znanstvenih poučnih spisov*. Odločno ga je podprl pravnik in skladatelj Anton Lajovic, sicer član Stola sedmorice (kasacijsko sodišče v Zagrebu), ki je Slovenski matici predlagal, da sestavi oglas za pridobitev znanstvenih besedil s sociološko tematiko. Kot vemo, je bila ta problematika v tistem času slej ko prej v domeni slovenskih konservativcev oz. klerikalcev. Odbor mu je pritrnil, vendar je odločanje o predlogu prenesel na naslednji občni zbor.¹⁴

Lajovic pa kljub temu ni odnehal. Na seji odbora 28. maja 1931 – mesec dni pred občnim zborom – je bil še konkretnejši. Predlagal je, naj se vodstvo Slovenske matice, ki jo je v tistem času zaposlovala predvsem proslava 100. obletnice Levstikovega rojstva, pozanima pri univerzitetnem profesorju Evgenu Spektorskem glede možnosti objave monografije, ki jo ima pripravljeno v rokopisu. Njeno vsebino je predstavil kot zgodovino sociologije. Podprl ga je Oton Žu-

¹⁴ Arhiv Republike Slovenije, AS 621, Slovenska matica v Ljubljani, fasc. 46.

pančič, odbor pa je potem sklenil prositi avtorja, da sporoči pogoje, pod katerimi bi bil pripravljen objaviti knjigo, in obseg dela. Na občnem zboru Slovenske matice 26. junija 1931 je tajnik Juš Kozak že poročal o sklepu, da pridobijo rokopis Spektorskega pod naslovom *Zgodovina sociologije*. Odbornik Anton Lajovic, ki je očitno občutil hud deficit tovrstne literature na Slovenskem,¹⁵ je predlagal sklep, da Slovenska matica izdela poseben načrt izdajanja literature s socialno-ekonomskih področij, ki naj bo enakopravna leposlovju. Občni zbor je predlog sprejel, ob tem pa je vodstvu naložil nalogo, da čim prej izda delo Spektorskega, ki “je nenavadno velike važnosti za informacijo naše inteligence”.¹⁶ (Na tem mestu se zdi, da je bila namesto informacije mišljena ali celo izrečena beseda ‘formacija’.) Knjigo je bila tako uvrščena v program za naslednje leto.

Priprave za objavo *Zgodovine socijalne filozofije* so bile medtem že v polnem teku. Dejansko je občni zbor potrjeval stvari za nazaj (ne da bi to vedel). Na pisni poziv vodstva Slovenske matice z dne 2. junija 1931 je namreč Spektorski že 10. junija – prav tako v pisni obliki – sporočil, da je rokopis pripravljen izdati pri Slovenski matici ob spoštovanju običajnih pogojev za tovrstne izdaje – tako glede formata kot višine honorarja. Ruskega jezika originala ni omenil, saj je očitno vedel, da je Lajovic o tem Slovensko matico že obvestil. Honorar mora po njegovem mnenju dobiti tudi prevajalec. Očitno je Spektorski še predobro poznal tedanje razmere in se je bal zlorab,

¹⁵ Sam Lajovic je v različnih časnikih in revijah objavil vrsto sociološko fundiranih razmišljanj, ki jih je zbral Primož Kuret in s tem skladatelja dejansko odkril tudi kot pomembnega družboslovnega misleca. Nikakor ne gre samo za pretres družbene funkcije glasbe in umetnosti; zdi se, da je skladatelja in pravnika najbolj vznemirjalo vprašanje o razmerju med samoniklostjo in prevzemanjem tujih zgledov v življenju naroda. Prim. Kuret, 1988.

¹⁶ Arhiv Republike Slovenije, AS 621, Slovenska matica v Ljubljani, fasc. 47.

MATICA SLOVENSKA
 Datto dne 11/6 31 * 28/31
 Odbor Slovenske Matice.

Zahvaljujem najsrdačnije na Vašoj Gubar-
 noj ponudi. Knjiga iznosi od prilike 25-30
 tabaka. Njen bi naslov glasil "Istorija društve-
 ne (ili socialne) filozofije" ili "Istorija društve-
 nih (ili socialnih) teorija". Isto se tiče honorar-
 ra, pristajem na om naravn, koja je
 uobitajena kod Matice za izdanja iste
 vrste, naravno s otziron na to da jedan delo
 honorata ima da se preda prevodocu nuga
 rukopisa.

Molim Vas lipo da isovite, primiti
 izraz nuga duhovog postovanja.

Prof. E. Spektorski
 10/Vi 31
 Ljubljana, Gledališka, 12
 Korozar -!!

SLIKA 1 (VIR: ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE, AS 621, SLOVENSKA MATICA V LJUBLJANI)

ki jih je prinašala gospodarska kriza. Obseg rokopisa je bil po njegovem zatrjevanju 25-30 tiskarskih pol.

Naslov pa tedaj še ni bil dokončno določen. Avtor je predlagal, da bi knjiga izšla bodisi kot *Zgodovina družbene (ali socijalne) filozofije* bodisi kot *Zgodovina družbenih (ali socialnih) teorij*. Pismo je Spektorski napisal v srbohrvaškem jeziku, vendar v latinici. Slovenščine očitno še ni obvladal, kar je na leto njegovega prihoda v Ljubljano bolj ali manj razumljivo.¹⁷ Vprašanje je tudi, kako je dojemal in sprejemal večnacionalno naravo jugoslovanske države in slovensko individualnost.

¹⁷ Prav tam, fasc. 67.

SLIKA 2 (VIR: ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE, AS 621, SLOVENSKA MATICA V LJUBLJANI)

Julija 1931 – dan ni vpisan – je bila med Slovensko matico in Evgenijem Spektorskim sklenjena pogodba, na podlagi katere slednji dovoljuje prevesti in natisniti knjigo *Zgodovina socijalnih ved*. V tipkani pogodbi so naslov knjige s črnilom spremenili v *Zgodovino socijalne filozofije*. Bolj kot višina honorarja 800 din – verjetno za tiskarsko polo “v formatu Matične znanstvene knjižnice” – preseneča predvidena naklada 6000 izvodov. Honorar so obljubili izplačati v dveh obrokih, ob oddaji rokopisa in izidu knjige. Izdaja naj bi zagledala luč sveta v času, ki ga predpisuje zakon. Rokopis naj bi bil predan do 15. oktobra 1931.¹⁸

¹⁸ Prav tam. Poleg dneva manjka tudi podpis tajnika Slovenske matice. Pogodbo so podpisali avtor ter predsednik in blaginjak Slovenske matice.

Stvari so se dejansko odvijale neverjetno hitro. Na seji Matičinega odbora 31. avgusta 1931 so izdelali knjižni načrt za leto 1932. Potem pa je prišlo do zapletov. Na prvi pogled je vse skupaj videti kot navaden prepirček, kajti problem je bila Kidričeva *Zgodovina slovenskega slovstva*. Nedvomno so bili s tem delom povezani konflikti in težave, vendar pa je treba upoštevati, da je bil to čas močno povečanega pritiska na Slovence, ki so dve leti prej bili združeni v Dravsko banovino (prvotno brez Bele krajine, a z Gorskim kotarjem). Zato so tedaj zelo pazili, da so Matičina dela tako ali drugače poudarjala slovenstvo. Naslovi knjig so bili v tem smislu še posebej pomembni. Josip Vidmar je zaradi nastalih težav predlagal vodstvu Slovenske matice dve varianti. Po prvi bi izdali celotnega Spektorskega in prvi del prevoda *Vojne in miru*, po drugi, ki je bila nato tudi sprejeta, pa prvi del Spektorskega, prvi del *Vojne in miru* in nadaljevanje Kidriča.¹⁹ Ker je Vidmar obljubil končati prevod do 15. januarja 1932, pri čemer je bil njegov honorar le za osmino manjši od avtorjevega, so tudi že začeli izbirati tiskarske ponudbe. Najugodnejša je bila tista, ki jo je predložila tiskarna Merkur. Ta je potem natisnila 5000 izvodov knjige, kar je tako za tedanje kot za današnje razmere nekaj izjemnega. Do meseca aprila je bil prvi del *Zgodovine socijalne filozofije* že natisnjen, saj je Spektorski tedaj zaprosil za 25 avtorskih izvodov in jih tudi dobil. Žal ne vemo, ali broširanih (karkršnih je bila velika večina) ali trdno vezanih.²⁰

Naslednje leto je izdaja drugega zvezka knjige Spektorskega nenkrat postala vprašljiva. Lambert Ehrlich je namreč Slovenski matici ponudil rokopis o pariški mirovni konferenci po prvi svetovni vojni. Vzrok za negotovost je spet tičal v splošnih razmerah, saj je imel režim neprijazen odnos do slovenstva – čeprav je država po iz-

¹⁹ Prav tam, fasc. 47, seja 31. 8. 1931.

²⁰ Prav tam, seja 6. 4. 1932.

daji ustave 1931 ponovno stopila na pot parlamentarnega življenja. V Slovenski matici so tedaj celo čutili potrebo po ustanovitvi posebnega slovenskega narodnega (kulturnega) sveta. Iz tega ni bilo nič, saj je Izidor Cankar, ki so mu zaupali to nalogo, obupal. Verjetno za kaj takšnega v tistem času tudi ni bil več primeren, saj je bil iz dneva v dan bolj osamljen. Slovenstvo so člani Matice potem hoteli poudariti z načrti za izdajo *Slovenije* Antona Melika, pri kateri pa začasno ni prišlo dlje od pogovorov. Ker Ehrlich ni zmožal oddati dokončnega rokopisa, je program za leto 1933 obsegal zvezek Cankarjeve *Zgodovine likovne umetnosti v zahodni Evropi*, drugi del prevoda *Vojne in miru* in drugi del *Zgodovine socialne filozofije*. Spektorski je rokopis (že slovensko verzijo?) obljubil skrajšati na 12 ali celo 10 pol. Dejansko je imel ta zvezek 12,5 tiskarske pole, prvi pa 19 in 5/8. Drugi zvezek je bil natisnjen v 4600 izvodih.²¹

Odmev na izid knjige je bil precejšen. Že po prvem zvezku so v beograjskem Arhivu za pravne i društvene nauke (24. knjiga), zapisali, da je to izjemno pomembno delo, ki bi moralo iziti tudi v Beogradu. Srbohrvaški prevod so nameravali izdati pri znanem prestolniškem založniku Geci Konu. Spektorski je prosil Slovensko matico za načelno privolitev in navedel, da bo delo sam prevajal v srbohrvaščino.²² Žal mi ni uspelo ugotoviti, ali se je ta načrt uresničil, dejstvo pa je, da je knjiga izšla leta 1997 v Črni gori. Bila naj bi uresničitev takratne zamisli.

Recepcija

V *Ljubljanskem zvonu* je prvi del *Zgodovine socialne filozofije* ocenil Fran Zwitter.²³ To je bila najobširnejša ocena knjige. Znameniti zgodovinar je že v uvodu zapisal, da bi bili takšnega dela “veseli

²¹ Prav tam, fasc. 67.

²² Prav tam.

²³ Zwitter, 1932, 499–502.

tudi veliki narodi; za nas Slovence pa je neprecenljive važnosti”.²⁴ Za Zwitterja je avtor znanstvenik svetovnega slovesa, ki govori na podlagi poznavanja originalov. Zanj je značilno, da “ne priznava dokončne veljavnosti nobenemu izmed sistemov, pripomore, da se lahko vsak historik z veliko objektivnostjo vživi v vsak sistem, in [...] mu je tuja misel, da bi pisal zgodovino kot plaidoyer”.²⁵ Spektorskemu priznava, da je “kljub težavnosti snovi in kljub kondenzaciji”²⁶ izredno jasen. Pogreša pa več gospodarske zgodovine, poudarjanja partikularizma srednjeveškega prava, omembo bogomilov ter pretres ozadja kmečkih gibanj in posledic ukinitve fevdalizma za liberalna gibanja. Priznava tudi, da pogreša več socialnih dejstev, vendar je predmet knjige filozofija. Nekaj kritik je Zwitter namenil tudi prevajalcu.

Drugi zvezek je leta 1934 v isti reviji ocenil Ivo Grahor.²⁷ Pravi, da je delo med slovenskim izobraženstvom vzbudilo “veliko pozornost”²⁸, meni pa, da “pri nas danes še ne moremo točno oceniti učnjakovega dela”.²⁹ Sodi tudi, da je zgodovina socialne filozofije v Evropi še premalo raziskana. Grahor je očitno imel hude težave z lastnim znanjem. Po povzemanju vsebine ponovno zatrdi, “da socialna filozofija ni pokazala toliko samostojnega razvoja kot disciplina, da bi po njej lahko sodili vso družbo”.³⁰ Združena naj bi bila z vladajočimi socialnimi silami in odvisna od oblasti; iz nje naj bi govorila razredna ideologija. Delo Spektorskega je po Grahorjevi sodbi napisano skozi prizmo modernega meščana. Pogreša natan-

²⁴ Prav tam, 499.

²⁵ Prav tam, 501.

²⁶ Prav tam.

²⁷ Grahor, 1934, 179–182.

²⁸ Prav tam, 179.

²⁹ Prav tam, 180.

³⁰ Prav tam, 182.

čnejše označevanje dob, oris gospodarskega razkroja družbe in tematizacijo delavskega vprašanja. Vse naj bi zato obviselo v zraku. Delu naj ne bi uspelo utrditi idealističnega pojmovanja družbe, kar naj bi bil njegov temeljni namen. Grahor svoje bralce pouči: "Ne gre pisati zgodovine socijalne filozofije brez moderne zgodovinske metode, kajti šele udejstvovanje časovne baze omogoča kritiko teorij."³¹ Seveda pisec pogaša upoštevanje znanstvenega dela Marxa in Lenina ter prikaze revizionističnih poizkusov v moderni filozofiji. Vse te vrzeli menda zmanjšujejo vrednost knjige, nikakor pa ne upravičujejo težkih avtorjevih očitkov, ki jih deli na vse strani. Glede na to, da je Grahor marksist, se moramo čuditi nekaterim njegovim formulacijam, zlasti ker je bil Spektorski velik nasprotnik tega nauka. Pričakovali bi več napadalne brezobzirnosti zaradi negativnega odnosa Spektorskega do teoretikov "znanstvenega socializma", v katerega je Grahor verjel brez najmanjšega dvoma. Oceno druge knjige Spektorskega je napisal tudi Bogomir Stupan v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* leta 1934; po vsebini in tendenci je bližja Graharju kot Zwitteru.

V nasprotju s svojima kolegoma Aleksandrom Dmitrijevičem Bilimovičem in Aleksandrom Vasiljevičem Maklecovom se Spektorski ni posebej intenzivno ukvarjal z jugoslovansko in še manj s slovensko problematiko. Bil je pripadnik velikega naroda in raziskovalec najvidnejših mislecev s področja družboslovja, zelo pa je bil angažiran tudi glede svojih rojakov beguncev. Spektorski je v Ljubljani predvsem namenjal pozornost potrebam ruske emigrantske skupnosti, katere večstranski funkcionar je bil. Verjetno so mu bili eksistenčni problemi malih narodov nekoliko tuji. Slovenske zgodovine v bistvu ni poznal. V svojem delu le mimogrede omenja Frana Levstika, s čimer se je verjetno predvsem poklonil 100. oble-

³¹ Prav tam.

tnici njegovega rojstva. Ne obravnava pa nekaterih drugih – še pomembnejših – avtorjev, kot sta bila npr. Mihael Vošnjak in Janez Evangelist Krek. Po mojem mnenju bi moral vsaj omeniti Matijo Majarja Ziljskega, ki je pravice Slovencev utemeljeval z argumenti, ki so bili znani tudi drugod po Evropi.

Kljub temu pa se je Spektorski našega prostora dotaknil vsaj v dveh razpravah. Najprej bi omenil razpravo *Mesto F. A. Pelzhofferja v zgodovini državoslovja*.³² Omenja ga tudi v *Zgodovini socialne filozofije*, o njem pa je pisal tudi v *Archives de Philosophie et de Sociologie juridique 1933* v študiji *Evolution de l'idée de l'autorité dans la philosophie de l'Etat*.³³ Aktualnih razmer – tudi tistih na Slovenskem – se Spektorski dotika v razpravi *Evracijstvo in boljševizem*. Gre za natis predavanja, ki ga je imel leta 1944, objavila pa ga je Mohorjeva družba. V tem delu hoče dokazati, da so bili Rusi vselej Evropejci in da jih nikakor ni prav enačiti s komunisti. Poudarja, da komunizem ni ruska, temveč evropska “iznajdba”. Predvsem pa opozarja na evrazijsko nevarnost – zlasti v kombinaciji z boljševizmom. Boljševiki po njegovi sodbi hočejo naščuvati Evropo proti azijskim kolonijam. Nadalje tudi poudarja, da velika nevarnost izvira iz podcenjevanja Kitajske. Boljševiki po mnenju Spektorskega zelo razvnamajo ksenofobijo njenih prebivalcev; pri tem opozarja, da “utegne biti kitajski boljševizem nevarnejši od moskovskega”. Strah ga je pohoda motoriziranih Mongolov proti Evropi, ki lahko prinese še večjo nesrečo kot napad Atila ali tatarska oblast v Rusiji. Kaj je Spektorskega spodbudilo k takšnim razmišljanjem in navdušilo založbo celo za natis, ni povsem jasno – zlasti glede na časovni kontekst, ko je bil največja grožnja človeštvu nacionalni socializem. Verjetno je v duhu že videl konec druge svetovne vojne, širjenje ruskega komunizma

³² Delo je izdala Akademija znanosti v Ljubljani leta 1941.

³³ Spektorski, 1932, 220–221; Spektorski, 1933a, 139.

oz. "svetovne boljševiske revolucije" in hotel ljudem dopovedati, da nikoli ni tako slabo, da ne bi moglo biti še slabše.

Spektorski, ki je vseskozi ostajal Rus in je očitno imel kar nekaj težav pri dojemanju slovenske individualnosti – veliko vprašanje je, kaj in koliko je o Slovencih sploh vedel, preden je prišel mednje –, je med bivanjem v Ljubljani znanstveno gotovo napredoval. Njegov sloves se je nenehno večal. Prav ob predavanjih na novi univerzi je objavil svoje najpomembnejše delo, *Zgodovino socialne filozofije*, zaradi česar ga moremo šteti za rusko-slovenskega znanstvenika.

Bibliografija

GRAHOR, I. (1934): "E. Spektorski: Zgodovina socialne filozofije. Zvezek II. Prevedel J. Vidmar. Izdala Slovenska matica v Ljubljani. 1933. Natisnila tiskarna Merkur v Ljubljani (str. 186 + VIII)", *Ljubljanski zvon*, l. 54, št. 3, Tiskovna zadruga, Ljubljana, 179–182.

KURET, P. (1988): *Umetnik in družba*, Državna založba Slovenije, Ljubljana.

SPEKTORSKIJ, E. (1932): *Zgodovina socialne filozofije. Zvezek I. Od starega veka do XIX. stoletja*, Slovenska matica, Ljubljana.

SPEKTORSKIJ, E. (1933a): *Zgodovina socialne filozofije. Zvezek II. XIX. Stoletje in začetek XX.* Slovenska matica, Ljubljana.

SPEKTORSKIJ, E. (1944): *Evracijstvo in boljševisem*, Mohorjeva družba, Ljubljana.

SPECTORSKY, E. (1933b): "Evolution de l'idée de l'autorité dans la philosophie de l'Etat", *Archives de Philosophie et de Sociologie juridique*, 1–2 in poseben odtis, 139.

ZWITTER, F. (1932): "Spektorski E.: Zgodovina socialne filozofije. Zvezek I. Od starega veka do XIX. stoletja. Prevedel J. Vidmar. Izdala Slovenska matica v Ljubljani. MCMXXXII. 306 plus VIII str.", *Ljubljanski zvon*, l. 52, št. 8, Tiskovna zadruga, Ljubljana, 499–502.